

ԽՃԱՆԿԱՐԸ ԵՂԻՇԵ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆԻ ԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

ԱՅՈՒԶԱՆՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ*

XIX դարավերջին – XX դարասկզբին ասպարեզ իջած նկարիչ Եղիշե Թադևոսյանը (1870-1936) ստեղծագործական գործընթացում փորձարար էր: Նկարիչը մեծ հետաքրքրություն է ցուցաբերել գեղարվեստական արտահայտչամիջոցների, տեխնիկական կատարման և տեխնոլոգիական խնդիրների հանդեպ: Նրա այդ փնտրտուքներն արտահայտվել են նաև հաստոցային խճանկարչական աշխատանքներում: 1907 թվականին ստեղծված ինքնադիմանկարը, նույն թվականին կատարած՝ իր ուսուցիչ Վասիլի Պոլենովի դիմանկարը, 1908 թվականին եկեղեցու դռան ճակատի համար պատրաստած «Փրկչի գլուխը» հայ արվեստում խճանկարչության ինքնատիպ նմուշներից են:

Քանալի բաներ – Եղիշե Թադևոսյան, արվեստ, խճանկարչություն, «Ինքնադիմանկար», «Վասիլի Պոլենովի դիմանկարը»:

XIX դարավերջին – XX դարասկզբին ասպարեզ իջած նկարիչ Եղիշե Թադևոսյանը (1870-1936) ստեղծագործական գործընթացում փորձարար էր: Նկարիչը մեծ հետաքրքրություն է ցուցաբերել գեղարվեստական արտահայտչամիջոցների, տեխնիկական կատարման և տեխնոլոգիական խնդիրների հանդեպ: Նրա այդ փնտրտուքներն արտահայտվել են նաև հաստոցային խճանկարչական աշխատանքներում: Նկատի ունենք գունավոր քարերից կամ, ինչպես նշում է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Արարատ Աղասյանը, երանգավորված գիպսե կտորներից 1907 թվականին ստեղծված «Ինքնադիմանկարը»¹, նույն թվականին կատարած՝ իր ուսուցիչ Վասիլի Պոլենովի դիմանկար-խճանկարը, վերը նշված՝ 1908 թվականին եկեղեցու դռան ճակատի համար պատրաստած «Փրկչի գլուխը», որը շարունակությունն է նկարչի՝ Հիսուսին պատկերող աշխատանքների²:

* Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի գեղարվեստական կրթության ֆակուլտետի արվեստի պատմության, տեսության և մշակութաբանության ամբիոնի դասախոս, արվեստագիտության թեկնածու, suzygrigoryan18@gmail.com, հոդվածի ներկայացման օրը՝ 03.09.2020, գրախոսման օրը՝ 16.09.2020, տպագրության ընդունման օրը՝ 01.10.2020:

¹ Տե՛ս **Աղասյան Ա.**, Հայ կերպարվեստի զարգացման ուղիները XIX-XX դարերում, Երևան, 2009, էջ 39:

² Դրանք են՝ «Քրիստոսն ու սամարացի կինը» (էքբիզ, 1893, կտավ, ստվարաթուղթ, յուղաներկ, 41,5x43, Վ.Դ. Պոլենովի թանգարան ավանդատուն Պալենովո), «Քրիստոսը Պիղատոսի մոտ» (էքբիզ, 1893, կտավ, ստվարաթուղթ, յուղաներկ, 31x31,5, Վ.Դ. Պոլենովի թանգարան ավանդատուն Պալենովո), «Քրիստոսը Պիղատոսի մոտ» (1894, կտավ, յուղաներկ, 168x173, Տրետյակովի պետական պատկերասրահ), «Գեթսեմանիի աղոթքը» (1900, կտավ, յուղաներկ, 161x107, Էջմիածնի Հին վեհարան), «Ս. Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքը» (1901, կտավ յուղաներկ, 136x146, Էջմիածնի Հին վեհարան), «Խաչելություն» (1918, կտավ, յուղաներկ, 96x61, Էջմիածին, Նոր վեհարան), «Քրիստոսը և փարիսեցիները» (1919, կտավ, յուղաներկ, 59,8x122,3,

Այս երեք աշխատանքներում էլ նկարիչը դիմել է դիմանկարի ժանրին: Թադևոսյանի համար մարդկային տիպերի ու բնավորությունների ներքին բովանդակությունը բնորոշվում էր պատկերվողի հոգևոր հատկանիշներով, մղումներով ու ձգտումներով: Այս շարքի թերևս մեզ հայտնի ամենավաղ գործը՝ իր ինքնանկարը³, նա կատարել է՝ դիմելով խճանկարի տեխնիկային, որտեղ սառը տոնայնությամբ աշխատանքը կատարված է հաստոցային ձևաչափերի մեջ: Այն զերծ է ամեն տեսակ ակադեմիական կաշկանդվածությունից և պայմանականություններից:

Նկ. 1 Եղիշե Թադևոսյան, Նկարչի դիմանկարը (1907)

Թադևոսյանի ինքնադիմանկարի հիմքում ընկած է նկարչի հոգևոր նկարագրի ու բնավորության իմաստավորումը, արժանիքների ու թերությունների, աշխարհի ու բնության իր ընկալումն ու գիտակցումը: Մեր առջև նկարչի՝ հոգեբանորեն սուր ու արտահայտիչ, կամային ու տարիների փորձով իմաստնացած կերպարն է: Երբ անցյալ դարի ռուս դիմանկարիչ Պավել Կորինին (1892-1967) հարցնում են, թե ինչու նա չունի ինքնադիմանկար, նկարիչը կատակի է տալիս ու վերագրում ժամանակի սղությանը: Սակայն մի անգամ նա խոստովանել է. «Ինքնադիմանկարը բարդագույն մի երևույթ է: Սրան կարելի է ձեռնամուխ լինել միայն ստեղծագործական առավելագույն

ՀԱՊ), տե՛ս Վարդանյան Ս., Եղիշե Թադևոսյանի նորահայտ «Քրիստոսի խճապատկերը», «Էջմիածին», 2010, № 9, էջ 70:

³ Նրա ինքնանկարներն են՝ «Նկարչի դիմանկարը» (30,5x26,5 սմ, քար, խճանկար, 1907, ՀԱՊ), «Ինքանկար» (1910), ինքնադիմանկարների շարքին կարելի է վերագրել նաև «Ինքնադիմանկար ընտանիքի հետ» (1919):

հասունության ու վարպետության հասնելով...»⁴: Ե. Թադևոսյանը հասել էր այդ վարպետությանը:

Նույն թվականին և կատարողական նույն ոճով ու տեխնիկայով է նկարիչը ստեղծել իր ուսուցիչ Վասիլի Պոլենովի խճանկար դիմանկարը, որը գտնվում է նրա անվան պետական հուշապատմագեղարվեստական և բնապահպանման արգելոց-թանգարանում: Այս դիմանկարում նա կիրառել է

Նկ. 2 Եդիշե Թադևոսյան, Պոլենովի խճապատկերը (1907)

ավելի տաք գուներանգի խճաքարեր, որենք, կարծես, վրձնահարվածներ լինեն: Վերջիններս օգնել են նկարչին հաղորդելու իր տպավորությունները, արտահայտելու ուսուցչի նկատմամբ տածած հարգանքը, որի մասին նա նաև հետևյալ տողերն է գրել. «Ես անսահման շնորհակալ եմ Վասիլի Դմիտրիևիչին, երախտապարտ եմ ոչ միայն գեղանկարչական խրատների, այլև իմ դաստիարակության համար: Որպես իսկական ուսուցիչ՝ նա իր օրինակով մեր մեջ սերմանում էր լավագույնը»⁵: Opus barbaricum տեխնիկայով, անմշակ քարերով պատրաստված դիմապատկերում ոչ միայն վարպետորեն հաղթահարված է այդ տեխնիկան, այլև նկարիչը հասել է առավել արտահայտչականության: Այն կարելի է համարել հոգևոր դիմանկար, քանզի տրված է ուսուցչի ներքին նկարագիրը:

Ե. Թադևոսյանի խճանկարներից մեզ չի հասել 1908 թվականին Սբ Երորրդություն եկեղեցու համար կատարված Փրկչի պատկերը: Այդ աշխատանքի մասին պատկերացում կարելի է կազմել միայն ՀԱՊ պահվող լուսանկարից⁶: Փրկչի դիմապատկերը պատկանում է «Անձեռակերտ Պատկեր» քրիստոնեական պատկերագրության մեջ ընդունված տեսակին⁷:

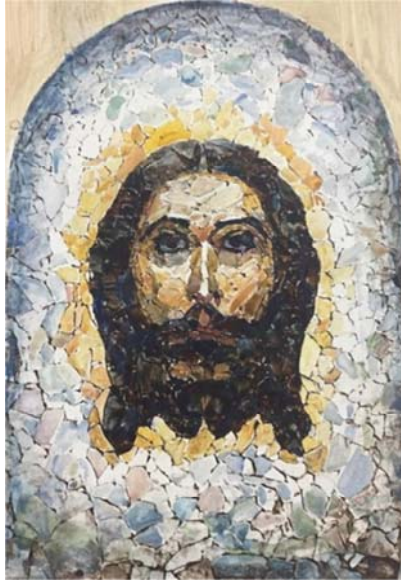
⁴ Հակոբյան Մ., Եդիշե Թադևոսյան, Երևան, 2006, էջ 12:

⁵ Տե՛ս Татевосян Е. Мои воспоминания о В.Д. Поленове, ՀԱՊ, Ե. Թադևոսյանի ֆոնդ 57, ի. 315:

⁶ ՀԱՊ, հուշարխիվային ֆոնդ, ֆ. 57, ի. 4592:

⁷ Քրիստոնեական հայտնի սրբապատկերից է «Քրիստոսի անձեռակերտ վարչամակը», որը նաև անվանում են «Տիրոջ դաստառակ», «Փրկչի կենդանագիր պատկեր», «Հիսուս Քրիստոսի Սուրբմանդիլիոն»: Հայ արվեստում հանդիպող նման աշ-

Խճանկարը պատրաստված է եղել Օկա գետի ափերից հավաքած՝ նախապես գունազարդված միջին չափի չիղկված գետաքարերից: Ուղիղ շարվածքի միջոցով մակերեսին փակցված գետաքարերը ստեղծում են ուղղահայաց մակերես, որն ավարտվում է կամարաձև երիզով: Կենտրոնում դեղին լուսապսակով եզրազարդված Հիսուսի դեմքն է, կենտրոնից դեպի եզրեր ֆո-

Նկ. 3. Փրկչի խճապատկերը (1908)

նը ավելի ճերմակում է: Մեկընդմեջ կիրառված են կապույտ քարեր, որոնց մուգ կապույտ շարվածքն աստիճանաբար եզրագծում է աշխատանքը: Հիսուսի դիմագծերը՝ մուգ վարսերը, ընչացքն ու մորուքը, աչքերի բացվածքն առավել ասիական տիպի են: «Եղիշե Թադևոսյանի նորահայտ «Քրիստոսի խճապատկերը»» հոդվածի հեղինակ Ս. Վարդանյանը նշում է, որ աշխատանքում Փրկչի հայացքը մեծապես հիշեցնում է Վ. Պոլենովին և հնարավոր է, որ այն պատկերում է երախտագետ աշակերտի սերն իր ուսուցչի հանդեպ⁸: Բարձր գնահատելով այս աշխատանքները, Վ. Պոլենովի նամակով տեղեկացնում է Ե. Թադևոսյանին, որ քարերից պատրաստված «Քրիստոսի պատկերը» և «Վ. Դ. Պոլենովի դիմանկարը» ցուցադրվելու են նկարիչների միության ցուցահանդեսում⁹:

Այս երեք աշխատանքները ստեղծված են *opus barbaricum* տեխնիկայով և ուղիղ շարվածքի միջոցով: Վերջինիս հիմնական բարդությունը կայանում է բնական քարերի անհավասարաչափության և գունապնակի սակավ

խատանքների մասին տե՛ս **Վարդանյան Ս.**, Վարդգես Սուրենյանցի «Տիրոջ Վարչամակը» և նրա պատկերման ավանդույթը, Հայ արվեստի հարցեր, Գիրք 2, Երևան, 2009, էջ 4:

⁸ Այս տեսակետի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս **Վարդանյան Ս.**, Եղիշե Թադևոսյանի նորահայտ «Քրիստոսի խճապատկերը», էջ 74:

⁹ Տե՛ս Վ. Պոլենովի նամակը Ե. Թադևոսյանին, 18 դեկտեմբեր, 1910, ՀԱՊ, ֆ29, ի 323 (20):

բազմազանության մեջ¹⁰: «Չնայած «գունապնակի սահմանափակությանը» և տեխնիկայի անսովոր կատարողությանը՝ դիմանկարները ստացվել են արտահայտիչ, սակայն, իհարկե, դիտարկելու համար պահանջում են հատուկ տարածություն», - նշում է Ռուբեն Դրամբյանը¹¹: Գարեգին Հովսեփյանը քաջ ծանոթ լինելով Ե. Թադևոսյանին և նրա արվեստին, այն բաժանում է երեք խմբի՝ անցյալի գեղեցկության ապրում, բնության գեղեցկություն և սքանչացում, և վերջապես՝ հոգեբանական-գաղափարական ներքին աշխարհի ապրում և վերարտադրություն¹²: Վերջինս նկարչի արվեստում հատկապես գնահատում է բանաստեղծականությունը, որին նա հասել է զվարթ բնության, պայծառ գույների, կենսալից ձևերի ներդաշնակման միջոցով. «... գույները վառ են, որոնցից սիրում է հատկապես կարմիրն ու կանաչը, բայց և հմայիչ, օդավետ, խոսուն պատկերավորումն իրական է, բայց և ոգիացած, առարկայականի և գաղափարականի ներդաշնակ զուգորդությամբ, բազմակողմանի է և հմուտ նաև յուր տեխնիկայի մեջ, ոչ միայն նկարում է կտավի վրա զանազան եղանակներով, այլև պատրաստում է սքանչելի խճապատկերներ, որոնցից հիշատակելի են Փրկչի գլուխը, որ պատրաստել է Պոլենովի շինած եկեղեցու դռան ճակատի համար և յուր իսկ պատկերը, այժմ Երևանի թանգարանում»¹³:

МОЗАИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ЕГИШЕ ТАДЕВОСЯНА

СЮЗАННА ГРИГОРЯН

Вступивший на арену армянского изобразительного искусства в конце 19-го – начале 20-го века Егише Тадевосян (1870-1936) заявил о себе как о художнике-экспериментаторе. Его интересовали проблемы художественного самовыражения, технического и технологического воплощения. Искания живописца распространились и на искусство мозаики. «Автопортрет» и «Портрет Василия Поленова», его учителя, выполненные им в 1907 году, образ Спасителя для церковной двери, выполненный в 1908 году, являются примерами армянского станкового мозаичного искусства.

Ключевые слова – Егише Тадевосян, искусство, мозаика, «Автопортрет», «Портрет Василия Поленова».

¹⁰ Հեղինակը, գունային պակասը լրացնելու նպատակով, երբեմն գունաներկում էր որոշ քարեր:

¹¹ **Драмбян Р.** Егише Татевосян, Москва, 1957, стр. 68.

¹² Նրանք ծանոթացել են 1894-95 թթ., երբ Գ. Հովսեփյանը էջմիածնի միաբան էր, դասավանդում էր Գևորգյան ճեմարանում, որտեղ և որպես նկարչության ուսուցիչ հրավիրվել էր Եղիշե Թադևոսյանը:

¹³ **Հովսեփյան Գ.**, Նկարիչ Եղիշե Թադևոսյան, Նյութեր և ուսումնասիրություններ հայ արվեստի պատմության, Երևան, 1983, հատոր 1, էջ 152:

THE MOSAIC IN THE OEUVRE OF YEGHISHE TADEVOSYAN

SYUZANNA GRIGORYAN

Yeghishe Tadevosyan (1870-1936), who entered the fine art arena at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, presented himself as an artist-experimenter. He showed great interest in the problems of artistic self-expression, technical and technological execution. The painter's quest encompassed the art of mosaic, too. His "Self-Portrait", the "Portrait of Vasily Polenov", his teacher, both created in 1907, and the image of the Savior, made for a church entry door in 1908, are examples of Armenian easel mosaic art.

Key words – YeghisheTadevosyan, arts, mosaic, "Self-Portrait", "Portrait of Vasily Polenov".